Atlas Multimédia Prozodique de l'Espace Roman (AMPER) – proiect de colaborare internaţională şi interdisciplinară

Adrian TURCULEŢ*

Key-words: *geoprosody, international cooperation, interdisciplinary collaboration*

Sintagma „atlas lingvistic" evocă cititorilor/ascultătorilor imaginea unei lucrări clasice din perioada geografiei lingvistice gillieroniene, de tipul „Atlas Linguistique de la France" (ALF) sau „Atlasul Lingvistic Român" (ALR). Un atlas lingvistic realizat ca o bază de date plasată pe reţeaua Internet (site) sau pe alt suport digital, ale cărei informaţii se pot consulta pe o hartă virtuală, aşa cum este AMPER, este încă neobişnuit pentru majoritatea cititorilor şi chiar a lingviştilor români, deşi este foarte probabil că aceasta va fi forma de bază a atlaselor lingvistice viitoare.

1. Câteva date despre AMPER[1]

Ideea realizării unui atlas prozodic al limbilor romanice a fost lansată de M. Contini în 1991 (Contini 1992). După o perioadă de timp în care, la Centrul de Dialectologie al Universităţii Stendhal din Grenoble, s-au discutat, experimentat şi stabilit principiile metodologice comune ale culegerii, analizei instrumentale şi prezentării datelor, a avut loc intrarea pe „şantier" a proiectului la primul seminar AMPER (Grenoble, 2001). Baza de date AMPER a devenit operaţională şi consultabilă din anul 2008. Cu prilejul împlinirii unui deceniu de la iniţierea proiectului, Centrul de Dialectologie GIPSA a publicat broşura *Intonations romanes* (2011) cu principalele realizări ale proiectului, prezentarea bazei de date şi a interfeţei de consultare a acesteia, lista localităţilor anchetate pe grupuri de limbi romanice, domenii şi arii dialectale şi o bibliografie de peste 200 de titluri „autour du projet AMPER". Broşura este însoţită de un DVD care cuprinde datele anchetelor realizate până în anul 2011: 108 informatori din 60 de localităţi[2]. Ultimul număr al publicaţiei „Bulletin AMPER" (décembre 2013 – janvier 2014) consemnează realizarea a peste 50 de anchete noi începând cu anul 2012[3]. A sporit în mod exponenţial şi numărul publicaţiilor în care se folosesc date AMPER.

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, România.

[1] Literatura de prezentare a proiectului AMPER este destul de vastă. Menţionăm aici doar câteva tiluri: Romano, Contini (2000), Lai, Romano (2002), Contini, Lai, Romano, Roullet (2003), Contini (2005, 2007, 2008), Turculeţ (2007), Contini, Romano (2011).

[2] Domeniul limbii române este reprezentat cu 8 puncte şi 16 persoane anchetate.

[3] Pentru limba română s-au trimis date din 3 localităţi (cu 8 informatori). Proiectul AMPER-ROM (reprezentarea limbii române în AMPER) se va încheia în acest an prin trimiterea datelor din alte 6 localităţi.

„Philologica Jassyensia", An X, Nr. 1 (19), 2014, Supliment, p. 107–112.

BDD-A8050 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:30 UTC)

2. AMPER – proiect de colaborare interinstituţională internaţională

În privinţa extensiunii ariei investigate, AMPER depăşeşte celelalte atlase multilinguale, atlasele din a doua generaţie, interpretative: „Atlas Linguistique Roman" (ALiR) şi chiar „Atlas Linguarum Europae" (ALE). Reţeaua de cercetare s-a extins la Romania nouă, insulară şi extraeuropeană, cuprinzând „toute le domaine roman" (Contini 2005: VI). Dacă în structurarea internă (şi codificarea cea mai largă) a bazei de date s-a menţinut repartizarea limbilor romanice în cele cinci „spaţii", care corespund diviziunii clasice în varietăţi italo-romane, galo-romane, ibero-romane, reto-romane şi româneşti, în cadrul acestora s-au creat numeroase domenii, diviziuni şi arii dialectale, care au permis sporirea densităţii punctelor de anchetă. O mare diversificare s-a produs, de exemplu, în spaţiul ibero-romanic: dacă la al doilea Seminar AMPER (Grenoble, 2004) s-au format trei comitete directoare pentru spaniolă (castiliană), catalană şi galiciană, ulterior s-au adăugat asturiana, ins. Canare, basca, iar aceste „domenii dialectale" au fost împărţite în numeroase diviziuni şi arii dialectale. Domeniul portughez a fost separat în portugheza continentală, portugheza insulară (Azore, Madeira) şi portugheza din Brazilia (cu şase diviziuni dialectale). În ţările de limbă spaniolă din America s-au constituit (şi) comitete naţionale proprii (cu subdiviziuni) – de exemplu, în Brazilia, Columbia, Cuba, Guatemala, Mexic, Venezuela; s-au început anchete şi la populaţia hispanofonă din SUA. Teritoriul limbii române a fost împărţit, la rândul său, în domeniile dialectale dacoromân (cuprinzând şi graiurile din R. Moldova, Ucraina şi Serbia), aromân (cu arii în Grecia, Albania, R. Macedonia şi Dobrogea), meglenoromân (cu puncte în R. Macedonia şi Grecia) şi istroromân; pe lângă cele 10 puncte atribuite iniţial pentru AMPER-ROM, au fost anchetate încă şapte localităţi, pentru a realiza o mai bună acoperire a domeniilor limbii române.

Proiectul AMPER se realizează sub egida şi cu susţinerea financiară a 30 de universităţi şi centre de cercetare din întreaga lume romanică. Este, fără îndoială, una dintre cele mai mari reţele de colaborare interinstituţională internaţională din epoca comunicaţiei globalizate informatizate („era Internetului").

3. AMPER – proiect de colaborare interdisciplinară

AMPER este în primul rând o lucrare de dialectologie (mai exact, de geoprozodie), atât prin obiectivul său principal: înregistrarea variaţiei diatopice a principalelor modele prozodice de bază (neutrale) în cadrul limbilor romanice, cât şi prin metodele şi procedeele de culegere a datelor şi prin proiectarea acestora pe harta virtuală. După cum AMPER nu mai este un atlas lingvistic de tip clasic, tot astfel nici dialectologia nu a rămas la stadiul clasic. Din anii 1970 s-a făcut simţită tot mai mult o nouă paradigmă ştiinţifică, cunoscută sub numele de „cotitura comunicativ-pragmatică", care a scos cercetarea limbii din strâmtoarea în care o adusese limitarea la sistematica internă a limbii (mai ales în gramatica structuralistă şi generativistă), orientând-o spre funcţiile limbii în comunicare, aceasta realizată cu prioritate verbal, în formă dialogată. Au apărut şi s-au consolidat discipline lingvistice noi, ca pragmatica lingvistică, teoria actelor de vorbire, lingvistica textului, analiza conversaţiei/dialogului, sociolingvistica, psiholingvistica. Dialectologia, fostă *ancilla* a istoriei limbii, redusă la arhivarea faptelor dialectale lexicale şi

BDD-A8050 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:30 UTC)

fonetice, devine o ramură a lingvisticii varietăţilor, consacrată variaţiei diatopice (Coşeriu 1993: 63). AMPER îşi propune să înregistreze prozodia varietăţilor diatopice, incluzându-le pe cele ale limbii naţionale de cultură (ale limbii literare standard). Utilizarea a cel puţin doi vorbitori în aceeaşi localitate, iar în centrele urbane a patru subiecţi cu statut sociocultural diferit favorizează înregistrarea variaţiei prozodice individuale, precum şi a celei diastratice/diafazice.

Prin domeniul investigat, AMPER este o lucrare de fonetică, prozodia fiind o parte a foneticii consacrată elementelor prozodice sau suprasegmentale ale limbii. Prozodia, în special intonaţia, a fost multă vreme apanajul foneticii şi îndeosebi al foneticii instrumentale, la care dialectologii aveau mai puţin acces. Dar fonetica nu mai este nici ea, astăzi, cea clasică, în care cercetarea elementelor prozodice se limita, de regulă, la limba de cultură şi avea aproape exclusiv scopuri didactico-pedagogice. Astăzi există mai multe ştiinţe fonetice care se ocupă de fenomenele prozodice, în strânsă legătură cu reorientarea lingvisticii spre limba vorbită. Sinteza vorbirii a pus în evidenţă contribuţia specifică a corelatelor fizice/acustice, îndeosebi a frecvenţei fundamentale f0, la realizarea modelelor prozodice. Dezvoltarea programelor de calculator pentru analiza acustică a făcut posibilă cercetarea intonaţiei fără necesitatea unor laboratoare şi instrumente fonetice specializate.

Simptomatic pentru îmbinarea geolingvisticii cu fonetica în cadrul proiectului AMPER este faptul că iniţiatorul şi coordonatorul acestui proiect este o personalitate care a ilustrat în egală măsură cele două domenii, M. Contini fiind director al Centrului de Dialectologie (şi coordonator al ALE şi ALiR), dar şi al Institutului de Fonetică al Universităţii din Grenoble (coordonând cercetări instrumentale privind extragerea f0 şi a altor corelate acustice ale elementelor prozodice). Interesul foneticienilor şi al informaticienilor pentru proiectul AMPER este ilustrat şi de participarea unor foneticieni sau/şi informaticieni la seminariile AMPER de la Grenoble, precum şi de faptul că la multe congrese şi conferinţe internaţionale de fonetică din ultimii ani o parte a lucrărilor a fost consacrată acestui proiect.

Prin specificul obiectului său, AMPER trebuia din capul locului să fie un atlas *multimedia*, în primul rând un atlas *vorbitor* (*parlant*). Elementele fonice segmentale ocupau un loc central în atlasele lingvistice clasice. Reducerea sunetelor la un număr limitat de unităţi este relativ simplă. Foneticienii au reuşit să stabilească un inventar al posibilităţilor articulatorii şi acustice care au stat la baza sistemului internaţional de transcriere fonetică: API/IPA. Pe baza acestui sistem, în ciuda unui anumit grad de subiectivitate inerent oricărei notaţii fonetice (subiectivitate cu atât mai mare cu cât notarea este mai riguroasă), dialectologii puteau să ajungă la un consens intersubiectiv asupra sunetelor notate. În schimb, variabilitatea extremă a elementelor prozodice, multitudinea parametrilor care intră în joc şi care sunt implicaţi chiar în structura elementelor fonice segmentale fac aproape imposibilă notarea auditivă/perceptivă a fenomenelor prozodice, în special a intonaţiei. API conţine unele indicaţii asupra notării elementelor prozodice, dar acestea au fost aplicate doar la unele limbi tonale, iar la cele netonale (aproape) numai la notarea accentelor. Nici perfecţionarea aparatelor de înregistrare (mai recent digitalizată) a vorbirii nu a facilitat crearea unui sistem tip pentru notarea intonaţiei. Aplicarea unei notaţii fonologice, de exemplu, a sistemului ToBI, larg răspândit în cercetarea

BDD-A8050 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:30 UTC)

actuală a intonaţiei, este şi mai discutabilă, întrucât ar impune realităţii fonice grila unei anumite direcţii a încă tinerei fonologii intonaţionale.

Ca atlas vorbitor, AMPER pune la dispoziţia cercetătorilor, pe lângă notarea ortografică şi fonetică a enunţurilor înregistrate, fişierele de sunet care conţin rostirea reală a vorbitorilor cu toate elementele ei segmentale şi suprasegmentale, precum şi fişiere de ton cu melodia enunţului fără suportul segmental care pot fi utilizate în teste de percepţie. AMPER preia tradiţia atlaselor vorbitoare fonetice şi lexicale, iniţiată de H. Goebl (1988-2000) cu un atlas consacrat ladinei dolomitice şi continuată de alte atlase regionale din domeniul franco-provensal: I. Marquet (1995), J. Médélice (2007)[4], aplicând-o la domeniul prozodiei[5], fiind în prezent cel mai mare atlas lingvistic vorbitor şi poliglot/multilingual.

Un atlas multimedia complet ar trebui să cuprindă şi filmarea înregistrărilor; un atlas *filmat* ar permite fixarea condiţiilor concrete în care s-a produs dialogul dintre anchetator şi informator şi ar contribui la cercetarea rolului mimicii faciale şi gestuale în comunicare. În proiectul AMPER, filmarea a fost folosită doar în cazuri izolate; Contini (2008: 16) a propus-o însă pentru o etapă viitoare a proiectului[6]. Componenta video-grafică a proiectului AMPER este formată, în prezent, de reprezentările grafice rezultate în urma analizei acustice a enunţurilor: oscilograme, spectrograme, curbe intonative (ale f0), histograme de durată şi intensitate.

A treia componentă importantă a AMPER este cea informatică, implicată şi în consideraţiile precedente. Impactul cu informatica transformă proiectul AMPER dintr-un *corpus* de date (deja informatizate) într-un atlas prozodic multimedia (vorbitor), electronic.

Prelucrarea acustică şi tratamentul datelor se face cu ajutorul unor programe de calculator realizate în mai multe etape la Centrul de Dialectologie din Grenoble prin colaborarea unor foneticieni şi informaticieni de la mai multe universităţi. Baza acestor programe o constituie aşa-numitele „routines” elaborate de A. Romano în cadrul tezei sale de doctorat, cu unele modificări realizate de echipa de la Aveiro (Portugalia) în perioada 2001-2003, şi sunt formate din AMPER-fox (secţiunea consacrată analizei acustice) şi AMPER-dat (secţiunea de tratament şi afişare a datelor). În 2006, echipa AMPER-ASTUR[IA] a realizat o nouă versiune a rutinelor de analiză, folosită de mai multe echipe AMPER din Spania. Cele două versiuni sunt compatibile, păstrând formatul fişierelor cu rezultatele operaţiunilor de măsurare. Majoritatea echipelor AMPER (inclusiv AMPER-ROM[ÂNIA]) folosesc pentru analiza acustică un script elaborat de Plinio A. Barbosa de la IEL (Instituto de Estudos da Linguagem), Campinas (Brazilia) şi adaptat de A. Rillard (LIMSI-CNRS) la formatele AMPER în cadrul programului Praat. A. Rillard,

[4] Un proiect pentru un atlas filmat, audiovizual: *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (*ALAB*) a iniţiat în ultimii ani un colectiv de la Institutul „Al. Philippide” (director: Florin-Teodor Olariu) – http://www.Philippide.ro/alab new/harta.php.

[5] În domeniul prozodiei, între 2010 şi 2014 a fost realizat un atlas online – *Interaction Atlas of Romance Intonation* (*IARI*), Universitat Fabra Pompeu şi Universitat de Barcelona, coordonat de P. Prieto, J. Borràs-Comes şi P. Roseano – http://prosodia.upf.edu/iari.

[6] Referindu-se la proiectul lui Kristol pentru *Atlas Parlant du Valais roman*, un atlas vorbitor filmat, Contini (2008: 16) crede că „la gestuelle et la mimique faciale... devrait être différentes selon la modalité des phrases”.

BDD-A8050 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:30 UTC)

administratorul bazei de date AMPER de la Grenoble, a creat interfaţa bazei de date (2008, modificată în 2010) care permite centralizarea datelor şi o interfaţă web care aplică un sistem interactiv de consultare şi comparare a datelor. Este posibilă compararea curbelor şi a graficelor aparţinând unor fraze diferite din acelaşi punct de anchetă; de asemenea, compararea curbelor şi diagramelor din două până la patru puncte de anchetă din orice domeniu romanic. Interfaţa le oferă cercetătorilor şi posibilitatea de a prelua, pentru studii proprii, un ansamblu de date după criterii simple, cum ar fi o listă de informatori, anumite structuri morfosintactice, o anumită modalitate etc.

În prezent se experimentează noi instrumente care să permită măsurarea automată a distanţei prozodice dintre punctele unei arii şi alcătuirea unor hărţi dialectometrice care să reprezinte distanţa prozodică medie a fiecărei zone prin raportare la diferite puncte de referinţă[7].

În concluzie, putem spune că AMPER este unul dintre marile proiecte actuale ale lingvisticii romanice şi un exemplu de cooperare internaţională şi interdisciplinară.

Bibliografie

Contini 1992: M. Contini, *Vers une géoprosodie*, în *Actas do „Nazioarteko Dialektologia Biltzarra Agiriak"* (Bilbao, 1991), Bilbao, Real Academia de la Lengua Vasca, 83-109.

Contini 2005: M. Contini, *2ème Séminaire international du projet AMPER, Grenoble, 3-4 juin 2004*, Projet AMPER, *Géolinguistique*, Hors série no 3, I-XI.

Contini 2007: M. Contini, *Le projet AMPER: passé, présent et avenir*, în L. de Castro Moutinho, R.L. Coimbra (eds.), *Actas das I Jornadas Científicas AMPER-POR*, 9-19.

Contini 2008: M. Contini, *Vers une typologie intonative des variétés romanes*, în A. Turculeţ (ed.), *La variation diatopique de l'intonation dans le domaine roumain et roman*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 13-18.

Contini, Romano 2011: M. Contini, A. Romano, *Au départ, un projet de dialectologues*, în *Intonations romanes*, 3-11.

Contini, Lai, Romano, Roullet 2003: M. Contini, J.-P. Lai, A. Romano, S. Roullet, *Vers un Atlas prosodique parlant des variétés romanes*, în J.-C. Bouvier, J. Gourc, F. Pic (eds.), *Sempre los camps auràn segadas resurgantas*, Mélanges offerts au professeur Xavier, Toulouse, Université de Toulouse-Le Mirail, 73-84.

Coşeriu 1993: E. Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993)*, Supliment al publicaţiei „Anuar de lingvistică şi istorie literară", T. XXXIII, Seria A. Lingvistică.

Goebl 1988-2000: H. Goebl, *Atlante linguistico del ladino dolomitico e dei dialetti limitrofi*, 4 vol., hărţi, 3 CD-ROM, Wiesbaden.

Lai, Romano 2002: J.-P. Lai, A. Romano, *État d'avancement du projet: Atlas Multimédia Prosodique de l'Espace Roman (AMPER)*, în „Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano", III Serie-Dispensa, 26, 199-203.

Marquet 1995: I. Marquet, *Atlas linguistique parlant des Alpes Centrales. Étude de variabilité phonétique*, thèse de doctorat, Grenoble, Université Stendhal – Centre de Dialectologie.

[7] O asemenea hartă a spaţiului lusofon european continental este prezentată în *Intonations romanes*, fig. 2, p. 19.

BDD-A8050 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:30 UTC)

Médélice 2007: J. Médélice, *Présentation de l'Atlas Linguistique Multimédia de la Région Rhône-Alpes et des zones lilitrophes*, în G. Raimondi, L. Revelli (eds.), *La dialectologie aujourd'hui*, Alessandria, 199-205.

Romano, Contini 2000: A. Romano, M. Contini, *Un progetto di Atlante geoprosodico multimediale delle varietà linguistiche romanze*, în E. Magno Caldognetto, P. Cosi (eds.), *Multimodalità e Multimedialità nella Comunicazione (Atti)*, 121-126.

Turculeţ 2007: A. Turculeţ, *Un nou atlas lingvistic romanic: AMPER*, „Studii şi cercetări lingvistice", LVIII, 1, 203-213.

Atlas Multimédia Prozodique de l'Espace Roman (AMPER) – an Exemplary Interdisciplinary Project

Atlas de l'Espace Multimédia Prosodique Roman is the on-going project of the first prosodic atlas of Romance languages, a speaking atlas which uses a computerized database available on the Internet. The investigation area of the project includes the entire Romance area, including the extra-European one, 30 universities covering the area of Romance language cooperating to its achievement. AMPER is a work of geo-prosody that combines acoustics and geo-linguistics and uses digital methods and computer programs.

BDD-A8050 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:01:30 UTC)